

Kuveyt 2011

Resmi Adı	Kuveyt Devleti
Başkent	Kuveyt
Yüzölçümü	17.820 km ²
Nüfus	2.737.000
GSYH	131,3 milyar dolar
Hükümet Biçimi	Anayasal Monarşi
Devlet Başkanı	Emir Sabah El-Ahmed El-Sabah (29 Ocak 2006-)
Dışişleri Bakanı	Muammed Sabah El-Salim
Türkiye Büyükelçisi	Abdullah El-Duveyik
Askeri Harcamalar	4,411 milyar dolar
Asker Sayısı	15.500

Etnik Yapı

Kuveytli	% 45
Diğer Araplar	% 35
Diğer	% 20

Dini Yapı

Şia	% 40
Sünni	% 45
Diğer	% 15

Petrol Üretimi	2,49 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	0,32 milyon varil/gün
İhracat	65,03 milyar dolar
İthalat	20,3 milyar dolar

Kuveyt 2011

Fahriye Keskin

[Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

Bu çalışmada "Arap Baharı" süreciyle birlikte, 2011 yılı içerisinde Kuveyt'te meydana gelen gelişmeler incelenmiştir. Genel itibariyle, Kuveyt'teki iç ve dış politik gelişmeler ile ekonomik gelişmeler ele alınmış ve son olarak da Kuveyt-Türkiye ilişkilerine değinilmiştir. Bölgede Tunus ile başlayıp halen daha devam etmekte olan "Arap Baharı" süreci Kuveyt'in de iç ve dış politikasında yansımalarını bulmuştur. Çeşitli protesto gösterileri içeride birtakım krizlere yol açmış ve bu süreç Kuveyt'in dış politika gündeminin esas konularından birisi olmuştur. Kısaca bölgede cereyan etmekte olan "Arap Baharı" süreci, diğer ülkelerle kıyaslandığında Kuveyt'te ciddi bir krize sebep olmamış ancak belirli bir ölçüde etkisini hissettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuveyt | Arap Baharı | iç politika | dış politika | ekonomi | Kuveyt-Türkiye ilişkileri

Kuwait 2011

Abstract

In this study, the process of the “Arab Spring” and some developments that happened in Kuwait in the year of 2011 have been examined. Generally speaking, internal and external political developments with economic developments in Kuwait have been dealt with and finally, Kuwait-Turkey relations have been mentioned. The “Arab Spring” process that started with Tunisia and that is still ongoing in the region has also reflected Kuwait’s domestic policy and foreign policy relations. Various protests in Kuwait have led to a number of domestic policy crises and this process has become one of the key issues of Kuwait’s foreign policy agenda. Briefly, compared with the other countries, although this “Arab Spring” process which has been taking place in the region, has not caused a serious crises in Kuwait, it’s effects have been felt in this way.

Keywords: Kuwait | Arab Spring | domestic policy | foreign policy | economy | Kuwait-Turkey relations

Giriş

2011 yılı özellikle Kuzey Afrika coğrafyasından Körfez ve Orta Doğu coğrafyasına uzanan fakat genel olarak tüm dünyayı doğrudan ya da dolaylı olarak etkisi altına almış olan ve Batı'dan Arap ülkelerine yönelik "demokrasi" sesleri altında "Arap Baharı" olarak adlandırılan hareketlenmelerle özdeşleşen bir yıl olmuştur. Özellikle son bir yıldan beri Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında Tunus'daki "Yasemin Devrimi" ile başlayıp son olarak Suriye'de devam etmekte olan ve "Arap Baharı" adı altında tezahür eden hareketlenmeler 2011 senesinde gerek bölgesel güçlerin gerekse küresel güçlerin gündemlerini oldukça meşgul etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Nüfus ve yüzölçümü itibarıyla küçük ama sahip olduğu petrol kaynakları sebebiyle bölgede önemli bir Körfez ülkesi olarak Kuveyt de bu süreçten nasibini alan ülkeler arasında bulunmaktadır. Dolayısıyla 2011 senesi bölge ülkeleri açısından bu hareketlenmelerin gündemlerini meşgul etmesiyle geçmiş; çeşitli ülkelerde iktidarlar değişmiş, kimilerine ise uluslararası müdahaleler söz konusu olmuştur. Kuveyt ise bu süreçten etkilenmekle birlikte önemli bir değişime sahne olmamış ancak, bölgede yaşanan bu gelişmelerden iç ve dış politikası noktasında etkilenen bir ülke olmuştur.

Kuveyt'in genel özelliklerine baktığımızda, Batı liberalizmi ile İslami değerlerin şekillendirdiği bir ülke olarak tabir edilen Kuveyt, Irak ve Suudi Arabistan arasına sıkışmış, Basra Körfezi'nin batısında kalan küçük bir ülkedir. Yaklaşık 2.6 milyonluk bir nüfusa sahip olup, bilinen petrol rezervleri bakımından beşinci sırada olan bir şeyhlikdir.¹ Suudi Arabistan krallığı ile yakın akrabalık bağları mevcut olan Kuveyt, aynı zamanda Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen ile birlikte Körfez İşbirliği Örgütü üyesidir.² Petrol zengini bu küçük ülke, ayrıca 1991'deki Körfez

Krizi'ndeki rolü sebebiyle Amerikalılar tarafından oldukça iyi bilinen bir ülkedir. Her ne kadar Kuveyt dünyanın beşinci en büyük petrol rezervlerine sahip ülkesi olsa da, çoğu Kuveytli dinamik komşu ülkelerle kıyaslandığında yeterli yatırım ve ticaret fırsatlarının yokluğundan muzdariptir.³

Siyasi açıdan, Kuveyt'in bir parlamentosu mevcut olup, milletvekilliği seçimleri yapılsa da ülkede bir parti kurmak yasaktır. Yani demokrasilerde olduğu gibi hükümeti kurmak ya da başbakan olmak için seçimi kazanmak gerekmemekte, seçimi kazanan değil "aileden" biri hükümeti kurmaktadır. Bunu belirleyen kişi ise Kuveyt Emiri Şeyh Sabah el-Ahmed el-Sabah'tır. Örneğin şu anki Başbakan Nasır el-Muhammed Emir Sabah el-Ahmed'in yeğeni olup, Şubat 2006'dan beri Kuveyt'in değişmeyen başbakanıdır.⁴ El-Sabah ailesinin iktidarı elinde bulundurduğu Kuveyt'te, hükümete aile içinden atanan 15 bakan da mecliste milletvekilleri gibi oy hakkına sahiptir. Ülkede siyasi partiler bulunmadığı için de siyasi tercihler, din ve aşiret bağları üzerinden şekillenmektedir. Yine de meclis seçimi oluşturulan en önemli siyasi organ olup, meclisin yetkililere ilişkin güven oylaması yapılmasını isteme yetkisi bulunmaktadır.⁵ "Arap Baharı" sürecinde 2011 yılının başından sonuna dek bir sonraki başlıkta değineceğimiz üzere, Kuveyt'te süren iç istikrarsızlıklar dikkate aldığımızda, ülkedeki siyasi yapının Emir-Hükümet-Meclis arasındaki denge ya da dengesizliğin kırılma yapısının kısaca ülkedeki hassas iç politik dinamiklerin rolü inkâr edilemez. Yine de Kuveyt, "Arap Baharı"nın etkisinde kalan diğer birtakım Kuzey Afrika, Körfez ve Orta Doğu ülkelerine nazaran bu süreçten gerek iç gerek dış siyaset bağlamında en az hasarla kurtulan ülkedir denilebilir. Bu çalışmada da "Arap Baharı" sürecinin etkisi de dikkate alınarak, 2011 yılı Kuveyt iç ve dış politik gelişmeleri ve ekonomik gelişmeleri ele alınacaktır.

"Arap Baharı"nın Gölgesinde İç Politik Gelişmeler

Körfez'in zengin ülkesi Kuveyt de "Arap Baharı"nın etkilediği ülkelerden biri olup, özellikle iç politikasında önemli yansımaları görülmüştür. Uzun yıllar boyunca kişi başına gelir düzeyi dünyanın en iyi ülkeleri arasında gösterilen Kuveyt de "Arap Baharı"ndan olumsuz etkilenmiş, 2011 yılı içerisinde ciddi siyasi krizlere sahne olmuştur. Tunus, Mısır, Bahreyn'de yönetime karşı tepkiler arttığı gibi Kuveyt'te de muhalifler sesini daha yüksek çıkarmaya başlamışlardır. Bu krizlerin ana unsurları olarak ise Başbakan Şeyh Nasır el-Muhammed'in hükümeti ile muhalefet gruplarından millet meclisindeki bazı milletvekilleri ve "el-Sur el-Hamis", "Nehç" ve "Kâfi" gibi gençlik örgütleri öne çıkmıştır.⁶ Kuveyt'teki ilk hareket 11 Mart 2011 Cuma günü ortaya çıkmış, o gün yaklaşık 200 kişinin katıldığı gösteri polisin göz yaşartıcı bombaları ile dağıtılmıştır. 27 Mayıs 2011 Cuma ise 200 kişilik protestocu grubun sayısının 10 kat daha artmasıyla yaklaşık 2 bin civarındaki gösterici başkent Kuveyt'te, Emir'in yeğenlerinden Başbakan Nasır el-Muhammed el-Ahmed el-Sabah'ın

değişmesi için gösteri yapmışlardır.⁷ Başını Kâfi ve el-Sur el-Hamis adlı öğrenci gruplarının çektiği Kuveyt'teki öğrenci örgütleri Tunus ve Mısır'da ülke liderlerinin devrilmesine kadar giden gösterilerden esinlendiklerini belirterek, Kuveyt Başbakanı Şeyh Nasır el-Sabah'ın istifasını talep etmiş, bir kısım da önemli bakanlıklara ülkeyi 250 yıldan beri yöneten el-Sabah ailesinin üyelerinin getirilmesine bir son verilerek, bu görevlere el-Sabah ailesi dışından siyasetçilerin atanmasını istemiştir.⁸ Kuveytli yazar ve protesto hareketinin öncülerinden Tarık el-Mutayrı protestocuların ne istediğini verdiği röportajda şu şekilde özetlemiştir: Anayasal Emirlik ve parlamento tarafından seçilmiş bir hükümet. Bunun için gerekli olan da anayasanın değişmesidir. Ancak bunun önündeki engel de meşruluğunu kaybeden hükümet ve üyeleri rüşvet almakla suçlanan parlamento geliyor. Hükümetin istifası ve parlamentonun feshi seçim sisteminin düzeltilmesinin yolunu açacak. Kuveyt'in tümünün tek bir seçim bölgesi olarak kabul edilmesi, partiler kanunu ve bağımsız bir seçim kurulu, gerekli anayasa değişikliklerini yapabilecek bir parlamentonun oluşmasını sağlayacaktır.⁹

Ülkede Tunus ve Mısır'dakine benzer protesto gösterilerinin yapılması çağrıları dâhil olmak üzere artan siyasi gerginlik üzerine Kuveyt İçişleri Bakanı Şeyh Cabir el-Halit el-Sabah görevinden ayrılmış, 13 Ocak'ta istifasını sunan¹⁰ el-Sabah'ın yerine 6 Şubat'ta kuzeni Şeyh Ahmet el-Hamud, Kuveyt Emiri Şeyh Sabah el-Ahmed el-Sabah tarafından yeni İçişleri Bakanı olarak atanmıştır.¹¹ Bundan sonra Mart 2011 sonlarında kabine istifa etmiş, 31 Mart Perşembe günü ise Emir Şeyh Sabah tarafından kabinenin istifası kabul edilmiştir.¹² Ardından Kuveyt Emiri Şeyh Sabah Ahmed el-Sabah, Nisan 2011 başlarında yolsuzluk ve görevlerini yerine getirmeme suçlamalarıyla sorgulanması kararı alınan üç bakana hükümetten el çekirtmiştir. Bunlar; her üçü de Emir'in ailesinden gelen Petrol ve Tanıtım Bakanı Şeyh Ahmed el-Abdullah el-Sabah, Ekonomi-Bayındırlık ve Geliştirme Bakanı Şeyh Ahmed el-Fahd el-Sabah ile Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed el-Sabah'dır.¹³ 2003'ten beri Kuveyt Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Şeyh Muhammed el-Sabah 17 Ekim günü istifasını sunmuştur. Dışişleri Bakanının, bazı milletvekillerinin yüz milyonlarca dolar rüşvet aldığına ilişkin skandalın basında çıkmasından sonra, hükümetin harekete geçmemesini protesto etmek için istifa etmiş olabileceği de basında yer alan ifadelerdendir.¹⁴

21 Kasım 2011 Pazartesi günü ise Başbakan Nasır el-Muhammed'in istifasını isteyen göstericilere polisın sert bir şekilde müdahale etmesi üzerine büyük çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu binlerce gösterici, akşam saatlerinde bu durumu protesto etmek amacıyla parlamento binasını işgal etmiş, bir süre marşlar söyleyip Nasır el-Muhammed aleyhine sloganlar attıktan sonra binayı terk etmişlerdir.¹⁵ Yolsuzluğa bulaştığı iddia edilen Şeyh Nasır el-Muhammed el-Sabah başkanlığındaki hükümet, protestocular ve muhalefetin parlamentoyu basmasından sonra protestoların daha da büyümesini önlemek amacıyla 28 Kasım'da istifa etmiştir.¹⁶ Hükümeti zor duruma sokarak

istifaya götüren sebeplerden birisi olarak gösterilen hükümetin içine karıştığı yolsuzluk skandalı yaklaşık 92 milyon doların Kuveyt'in 2 büyük bankası (the Kuwait National Bank ve the Kuwait Finance House) aracılığıyla 2 parlamento üyesinin hesabına aktarılması, hatta toplam 50 parlamento üyesi arasından 9 milletvekilinin bu rüşvet olayı içerisinde olduğunun düşünülmesine dayanmaktadır.¹⁷ Bir başka kaynağa göre de ülkede siyasi krize yol açan bu milyonluk transferlere 14 milletvekili karışmış ve bazı projeleri belirli meblağlar karşılığında çoğunluğu teşkil etmeyen hükümet lehine meclisten geçirmişlerdir.¹⁸ Kuveyt Üniversitesi'nden Siyaset Bilimi Profesörü Shafeeq Ghabra'nın "Kuveyt Watergate"i olarak nitelendirdiği bu rüşvet skandalı hükümeti oldukça zor duruma sokmuştur.¹⁹ Şöyle ki, eğer Emir el-Sabah en az beşte biri soruşturma sürecinde olan parlamentonun yerinde kalmasına izin verirse halkın güveni sarsılacak ve sokaklarda protestolar daha da artacaktı, parlamentonun dağılmasını ve yeni seçimlerin yapılmasını istese, bu kez de anayasal değişiklikler için talepler daha da artacaktı. Çünkü bu skandal Kuveyt liderliğinin sıkıntılı bir aşamasında, tam da protesto gösterilerinin arttığı bir dönemde patlak vermiştir.²⁰ Muhalif milletvekilleri tarafından dile getirildiği üzere bakanların yandaş milletvekillerine destek karşılığı rüşvet verdikleri suçlamaları konusunda da bir soruşturma açılmıştır.²¹ Yolsuzluk suçlamalarının dışında, Tahran'da uzun yıllar büyükelçilik yapan ve iyi derecede Farsça bilen Nasır el-Muhammed'e yöneltilen suçlamalardan biri de başbakan olduktan sonra ülkenin kapılarını sonuna kadar İran'a açmış olduğu şeklindedir. Buna karşı aralarında siyasi görüş farklarının bulunmasına rağmen Şii milletvekilleri blok halinde Nasır el-Muhammed'i desteklemiştir.²²

Halkın parlamentoyu bastığı Kuveyt'te hükümetin istifasının ardından, Emir, istifa eden hükümetin Savunma Bakanı Şeyh Cabir el-Mübarek el-Sabah'ı başbakan olarak atamış ve yeni hükümetin kurulmasıyla 2006'dan beri Kuveyt'te kurulan hükümet sayısı 8'e yükselmiştir.²³ Hükümet aleyhtarı eylemler ve üst düzey yetkililere yöneltilen yolsuzluk suçlamaları üzerine erken genel seçimlere gidilmesi amacıyla hükümetin istifasının ardından, meclis Emir tarafından 6 Aralık 2011 tarihinde feshedilmiş, bu ise Ocak 1963 tarihinden itibaren Kuveyt'in demokrasi tarihinde parlamento feshine dair yedinci örnek olmuştur.²⁴ Kuveyt yasalarına göre ise Emir'in 60 gün içerisinde feshedilen parlamentonun yenilenmesi için yeni seçimlerin yapılması çağrısında bulunması gerekmektedir.²⁵ Ülke içerisinde yaşanan bu gerginlikler ve krizler eski İngiltere Başbakanı Tony Blair'in başkanı olduğu danışmanlık şirketinin yaptığı "Kuveyt 2030 Vizyonu" adlı araştırmada belirtildiği üzere, hükümet ve parlamento arasındaki yolun tıkanmış olması, Kuveyt siyasi rejimini de felce uğratmıştır. Tabii buna yol açan gelişme, Kuveyt'in muhafazakâr, babadan oğula geçen ve modern devlet sistemiyle bağdaşmayan siyasi yapısı ve liyakatten uzak bir şekilde yapılan atamalar olmuştur.²⁶ Hükümet bakanlarla birlikte düşünce, hükümeti yeniden kurma görevi tekrar eski Başbakan Nasır el-Muhammed el-Ahmed el-Sabah'a verilmiştir. 14 Aralık 2011 günü

ise istifa eden hükümetin yerine kurulan yeni kabine Kuveyt Emiri Şeyh Sabah el-Ahmed el-Cabir el-Sabah'ın önünde yemin etmiştir.²⁷ Kasım ayında parlamentonun feshedilmesinin ardından Aralık ayında, 2012 Şubatı'nda yapılması kararlaştırılan yeni seçimler için adayların kayıt işlemleri başlamış,²⁸ yeni parlamento seçimleri için 27 Aralık 2011 itibarıyla yani kayıtların başladığı 6. günde seçim departmanına 30 kişi kaydolmuştur. Böylece toplam aday sayısı 13'ü kadın olmak üzere 252'ye yükselmiştir.²⁹

Başbakan yardımcısı ve aynı zamanda Savunma ve İçişleri Bakanı Şeyh Ahmed Hamud el-Cabir el-Sabah'ın 28 Aralık'ta yayınladığı bir kararnameyle, oyların satın alınması (vote buying) ile mücadele etmek amacıyla ülkedeki 5 seçim bölgesinin her birinde emniyet müdürleri ile kimi avukat ve gazetecileri de içeren bir çalışma grubu oluşturulması kararlaştırılmıştır.³⁰ Yerli ve yabancı gözlemcilerin seçimleri izlemesine izin verildiği seçim sürecinde, adayların büyük çoğunluğu adaylık sürecinde verdikleri demeçlerde üzerinde durdukları konu, eğer seçilebilirlerse, 2011 yılında ülkede zirve yapan şüphelerin kötü etkilediği politik, ekonomik ve sosyal istikrarı sağlamaya çalışacakları olmuştur.³¹

Her ne kadar Kuveyt iç politikasında yıl içerisinde Ocak ayından Aralık'a kadar süren iç siyasi krizlerin ve ayaklanmaların son günlerde oldukça sık dillendirilen daha demokratik bir sistemin tesisinin istenmesinden mi yoksa ülkedeki birtakım yolsuzluk skandallarından mı kaynaklandığı tam olarak bilinemese de yaşananlarda bölgeyi etkisi altına almış olan "Arap Baharı" sürecinin etkisi yadsınmaz. Tunus insan hakları aktivisti ve aynı zamanda avukat olan Abdul Nasır el-Huveyni'nin Arap ülkelerindeki devrimlerle ilgili olarak yaptığı yorum: "Kuveyt, 1961'de bağımsızlık ilanından beri ülkeyi Arap dünyasındaki ayaklanma ve devrimlere karşı koruyacak demokratik bir gelenek benimsemiştir." şeklinde olmuştur. El-Huveyni bu durumun Emir tarafından idare edilen ülke ile anayasada belirtilen kısıtlılıklar çerçevesinde insanların sahip olduğu ifade ve düşünce hürriyeti arasındaki dengeden kaynaklandığını söylemiştir. El-Huveyni ayrıca Körfez İşbirliği Örgütü (KİK/ Gulf Cooperation Council-GCC) üyesi ülkelerde özellikle de Kuveyt'te, onların karşılaştıkları en ciddi zorluklarda bile çözüm sunabilecek olan finansal ve sosyal kapasiteleri sebebiyle Arap devrimlerinin tekrarlanması olasılığına ihtimal vermemektedir.³² Ayrıca Kuveyt'in demokratik yaklaşım açısından Körfez'in tek, Arap dünyasının ise birkaç ülkesinden biri olduğu ancak ülkede Emir ve demokratik güçler arasındaki dengenin ise daimi bir çatışma sebebi olduğu yorumu da yapılmıştır.³³ Yine bir başka kaynağa göre, ülkede birçok Arap ülkesinde yaşanan halk ayaklanmalarının yaşanmamış olmasını uzmanlar Kuveyt'teki güçlü refah devletinin varlığına bağlamışlardır.³⁴ Ancak 2011 yılı sonlarında artmaya başlayan gösteriler ve ülkedeki muhalif hareketler bu yöndeki yorumları da azaltmıştır.

Dış Politik Gelişmeler

Uluslararası ve Bölgesel Örgütler Düzeyindeki Gelişmeler

2011 senesi içinde Kuveyt için uluslararası platformda oldukça önemli olan bir gelişme 20 Mayıs'ta Kuveyt'in 2006 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Konseyi'ne seçilmesi olmuştur. 47 üyesi bulunan İnsan Hakları Konseyi'ne seçilen Kuveyt, aralarında Hindistan, Endonezya ve İtalya'nın da bulunduğu 15 yeni üye ülkeden biri olmuştur. Asya grubunun 20 Mayıs'ta gerçekleştirilen BM İnsan Hakları Konseyi üyeliği için üzerinde uzlaşa sağlanan bir liste sunması beklenmiş, Asya grubu ise Suriye, Hindistan, Endonezya ve Filipinler'i aday göstermiştir. Ancak, Suriye'nin yaşamakta olan şiddet eylemleri sebebiyle kabul edilmeyeceği düşünülmüştür.³⁵ Kuveyt ve Suriye yıl içerisinde özellikle bu konu çerçevesinde karşı karşıya gelmiştir denilebilir. Nitekim Suriye'nin hedeflediği yere Kuveyt gelmiştir. Bu durum hakkında çeşitli insan hakları örgütleri de yorumlarda bulunmuştur. Örneğin bir habere göre, İnsan Hakları İzleme Örgütü adına konuşan Peggy Hicks, "Kuveyt'in insan hakları konusundaki bilançosu kuşkusuz Suriye'ninkinden iyi ama bu hakikaten çitayı aşağıya yerleştirmektedir" demiştir. Sonuçta, ülkedeki hareketlenmeleri şiddet kullanarak bastırmakla suçlanan Suriye 11 Mayıs'ta adaylıktan çekilmeyi kabul etmiştir.³⁶ Dolayısıyla, yıl içerisinde bölgede meydana gelen ayaklanmalar ve devrimler sürecinde oldukça sıklıkla uluslararası platformlarda dillendirilen insan hakları olgusunu da dikkate aldığımızda Kuveyt açısından bu gelişmenin ülkenin dış politikasında önemli bir gelişme olduğu kolaylıkla görülebilecektir.

11 Ekim 2011 tarihinde Kuveyt 10. Asya İşbirliği Diyalogu (ACD)'na ev sahipliği yapmıştır. Burada ekonomik, finansal, kültürel, ticari ve bilimsel faktörlerin geliştirilmesi ve buna ek olarak medya, sanat, edebiyat gibi alanlarda ilişkilerin güçlendirilmesi konularına vurgu yapılmıştır. 2 gün süren toplantıya 31 ülkenin³⁷ Dışişleri Bakanları katılmıştır. Burada ACD'nin kurumsal bir yapı ve yapısal bir örgüt haline dönüştürülmesi çağrısında bulunulmuştur. Kuveyt açıklamasında, ekonomik gelişmenin, bölgenin barış ve refahı açısından temel unsur olduğunu ve ACD'nin amaçlarından birinin de ekonomik krizler ve doğal afetler karşısında Asya ülkelerinin desteklenmesi olduğunu belirtmiştir.³⁸

21 Kasım 2011 tarihinde bir sempozyum amacıyla Kuveyt'te bulunan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, Kuveyt Emiri Şeyh Sabah el-Ahmet el-Cabir el-Sabah ile bir araya gelmiş, Kuveyt Emiri ile yaptığı görüşmede, Kuveyt Emiri İİT'nin İslam dünyasının birlik ve beraberliği için attığı adımlardan övgü ile bahsetmiş, buna karşılık İhsanoğlu da Kuveyt'in İİT'ye olan desteği için teşekkürlerini sunmuştur.³⁹ Yine, Ekim ayı içerisinde Kuveyt'in Afrika Birliği (African Union)'nin daimi üyeliği için başvuru yapması akabinde, 21 Aralık'ta Kuveyt'in Addis Ababa'daki

Büyükelçisi Raşid el-Hajiri'nin Kuveyt devletinin ilk daimi gözlemcisi olarak güven mektubunu Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Jean Ping'e sunması önemli dış politika gelişmelerinden biridir. Böylece, Kuveyt, Mart 2011'de Birleşik Arap Emirlikleri'nden sonra, bu statünün tanıdığı ikinci Körfez ülkesi ve dördüncü Arap ülkesi olmuştur. 2013'te düzenlenecek 3. Arap-Afrika Zirvesi'ne⁴⁰ de Kuveyt ev sahipliği yapacaktır.⁴¹

2011 yılı sonunda (19-20 Aralık 2011), KİK'in üyelerinden birisi olarak Kuveyt'in KİK'in Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da yapılan 32. Zirvesi'ne katılması önemli gelişmelerden biri olmuştur. Zirveye özellikle Suudi Arabistan Kralı Abdullah bin Abdülaziz'in KİK üyelerinin (Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, BAE, Bahreyn ve Umman) güvenlik ve istikrarına yönelik artan tehditlere karşı aralarındaki işbirliği aşamasını aşılıp, birliğe geçiş önerisi damgasını vurmuştur.⁴² Kuveyt'in ise başlangıçta böyle bir birliğe karşıyken, Irak işgali sonrasında buna sıcak bakmaya başladığı şeklinde yorumlar vardır.⁴³ Ancak böyle bir birlik için üyeler arasında ortak bir sesin gerekliliğini vurgulamak gerekmektedir. Nitekim her ne kadar bu yolda çeşitli adımlar atılıp, çabalar gösterilse de karşılıklı birtakım tavizler verilmedikçe işbirliğinin ötesine geçen böyle bir birlikteliği sağlamak kolay olmayacaktır. Zirvede özellikle KİK'in Ürdün ve Fas ile ortak işbirliği konuları, İran'la ilişkiler ve nükleer dosyası, Filistin, Arap-İsrail sorunu, Suriye, Lübnan, Irak, Yemen, Libya, Tunus, Mısır ve Sudan'daki gelişmeler ele alınmıştır.⁴⁴ Ayrıca en az 2 ekonomik entegrasyon önerisi yapılmış ve dolaylı olarak üçüncüsünün de şartları verilmiştir. Ocak 2012'den itibaren başlamak üzere özellikle standart gümrük tarifelerinin uygulanması vurgulanmıştır.⁴⁵

Diğer yandan, Kuveyt'in uluslararası barış ve güvenliğe katkı sağlaması noktasında da yıl içerisinde birtakım gelişmeler ve açıklanmalar gündeme gelmiştir. NATO'nun Bosna Hersek Komutanı Gary Huffman Aralık ayında Bosna Hersek'teki Kuveyt Büyükelçisi Muhammed Fadıl Kalaf ile olan görüşmesinde, Kuveyt'in Bosna-Hersek'teki barışı destekleme ve sürdürme çabalarını takdirle karşıladıklarını belirtmiştir.⁴⁶ Filipinler Büyükelçisi Shulan Primavera da Kuveyt'in bu alandaki çabaları konusunda övgülerini dile getirmiş ve bunun Kuveyt'i bu alanda bir öncü durumuna getireceğini ifade etmiştir.⁴⁷ Kuveyt'in uluslararası insani rolü özellikle de doğal felaketlerden zarar görenlere yardım kapsamında öne çıktığı yönünde değerlendirmeler mevcuttur. Örneğin Kamboçya'daki Kuveyt Büyükelçisi Dherar el-Twaijjeri Kuveyt Kızılay Derneği (Kuwait Red Crescent Society – KRCS) yetkilisi Barjas el-Barjas ile yaptığı görüşme sonrasında, bu hayır kurumunun doğal felaketler ve acil durumlara karşı karşıya kalan ülkelere olağanüstü yardım sunup, çok hızlı bir şekilde cevap verdiğini ve bu faaliyetlerin de başta Kuveyt Emiri olmak üzere Kuveyt yönetiminden önemli destek gördüğünü belirtmiştir.⁴⁸

Dolayısıyla örgütler nezdinde gerçekleşen ilişkiler bu şekilde Kuveyt açısından oldukça verimli olmuştur. Öne çıkan ise, ikili ilişkilerin ötesinde bu bağlamdaki ilişkiler olmuştur diyebiliriz.

Bölgesel ve Küresel Aktörler Düzeyindeki Gelişmeler

Kuveyt; Tunus, Mısır, Libya, Yemen ve Suriye'deki gibi büyük ölçekli protesto ve ayaklanmalara sahne olmamış ancak bu bahsedilenlere nazaran oldukça düşük katılımli gösteriler yaşanmıştır. Bunlar da daha önce bahsettiğimiz gibi içeride çeşitli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İçeride henüz protesto gösterileri patlak vermeden çok kısa bir süre önce Kuveyt çeşitli üst düzey konukların katılımıyla bağımsızlık yıldönümü kutlamalarını gerçekleştirmiştir. 26 Şubat 2011'de başkent Kuveyt'ten 100 km uzakta Subbiye'deki tören alanında bağımsızlığın 50. yılı, Irak işgalinden kurtuluşun 20. yılı ve Emir el-Sabah'ın göreve gelişinin 5. yılı kutlamaları yapılmıştır. Onur konukları arasında ABD Genelkurmay Başkanı Oramiral Mike Mullen ve 16 yabancı üst düzey konuk yer almıştır.⁴⁹ Törene İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad'ı temsilen, 2013 Cumhurbaşkanlığı seçimleri için aday gösterilen ve Ahmedinejad'ın "has adamı" şeklinde ifade edilen⁵⁰ İran Cumhuriyeti Personel Şefi İsfendiyar Rahim Mashaei katılmıştır. Kuveyt üç olayı birden kutlamak suretiyle büyük bir kutlama yapmış ve Kuveyt Emiri el-Sabah bu üç önemli olay sebebiyle 1 Şubat 2011'den önce doğmuş tüm Kuveytli vatandaşlara 1000 Kuveyt Dinarı olmak üzere toplam 4 milyar dolarlık para yardımı ve 14 ay için bedava gıda yardımını içeren yasayı onaylamıştır.⁵¹

Kutlamaya katılan önemli isimlerden bir diğeri son günlerde adından oldukça fazla söz edilen Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad olmuştur. Kuveyt Emiri Şeyh Sabah el-Ahmet el-Cabir el-Sabah'ın daveti üzerine Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad bir grup Arap ve yabancı ülke liderlerinin yanı sıra dünyanın dört bir yanından yetkililerle birlikte kutlamalara katılmıştır.⁵²

Kuveyt-Suriye ilişkileri genelde Arap dayanışmasını sağlama ve Arap davasına hizmet etme doğrultusunda işbirliği yapma şeklinde tarihi bir arka plana sahiptir. Ancak Suriye-Kuveyt ilişkilerinde en belirleyici ya da en çok öne çıkan gelişme şüphesiz "Arap Baharı" sürecinde Suriye'de de Mart 2011'den itibaren yaşanmakta olan ve gittikçe daha da ciddi bir hal alan iç çatışmalar olmuştur. Bir Körfez ülkesi ve KİK üyesi olarak Kuveyt de bu süreçte yaşananlara yönelik olarak çeşitli platformlarda sesini yükseltmektedir. Bu doğrultuda 8 Ağustos günü Kuveyt, Suriye'de mevcut rejimin sürdürdüğü şiddet olaylarını kınarken, ülkedeki elçisini geri çağırmıştır.⁵³ Tepkilerin en bariz şekilde gündeme getirildiği önemli bir platform ise KİK'dir. KİK üyeleri Suriye'de yaşanan şiddet olaylarında birçok insanın ölmesi veya yaralanmasına yol açan aşırı güç kullanımından dolayı kaygılarını dile getirmiş, ayrıca dış güçler olarak ABD, Fransa ve Almanya gibi ülkelere bu süreçte Suriye'nin cezalandırılması noktasında yaptırımların düşünülmesi hususunda da çağrıda bulunmuşlardır.⁵⁴

Kuveyt'in 2011 yılı içerisinde dış politikasındaki önemli gelişmelerden bir diğeri ise İran'la yaşadığı diplomatik kriz olmuştur. Kuveyt'te Kuveyt ve Amerikan ordusuna dair bilgileri İran devrim muhafızlarına aktararak İran le-

hine casusluk yaptıkları gerekçesiyle iki İranlı'yla bir Kuveytli ölüm cezasına çarptırılmış, yine aynı çetede oldukları iddiasıyla Suriyeli iki kişiye de ömür boyu hapis cezası verilmiştir. Bu iddiaları reddeden İran, Kuveyt'te casusluk operasyonuyla hiçbir ilgisinin olmadığını söylemiştir ancak bu durum, iki ülke arasında diplomatik krize yaşanmasına engel olamamıştır. Kuveyt'in casusluk yaptıkları gerekçesiyle ülkesinde bulunan üç İranlı diplomatı sınır dışı etmesine karşılık, İran da üç Kuveytli diplomatı sınır dışı etme kararı almıştır. Daha öncesinde Kuveyt'in kendi güvenlik birimlerinde görevli bazı kişilerin buradaki ABD askeri üssüne ait bilgileri İranlılara aktardığının belirlendiğine yönelik açıklama basında yer almış, Kuveyt'in suçlamalarını reddeden İran ise bölgedeki halk hareketlerinin bastırılmasını yasal göstermek için böyle bir iddianın ortaya atıldığını ileri sürmüştür.⁵⁵ İran ile Kuveyt arasında Mart ayında Kuveyt'in casusluk suçlamasıyla bazı İranlıları idama mahkûm etmesinden sonra başlayan diplomatik gerginlik Mayıs ayında İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi'nin Kuveyt ziyareti esnasında, Kuveyt Emiri Şeyh Sabah el-Ahmet el-Cabir el-Sabah ve Parlamento Başkanı Casim Muhammed el-Harafi'yle görüşmesinin akabinde Kuveyt parlamentosunda düzenlediği basın toplantısında, iki ülkenin büyükelçilerinin görevlerine hızla geri dönmelerini kararlaştırdıklarını söylemesiyle sona ermiştir.⁵⁶ Ekim ayı içerisinde de 10. Asya İşbirliği Diyalogu'na katılmak için Kuveyt'i ziyaret eden Ali Ekber Salihi, 11 Ekim 2011 tarihinde iki ülke ilişkilerinin geleceğine yönelik iyimserliğinden bahsetmiş, Kuveyt Devlet Radyosuna yaptığı konuşmada "... *Biz her zaman iyi ilişkiler içerisinde olduk ve bu ilişkilerin daha da geliştirilmesi için birçok fırsat var...*" demiştir.⁵⁷

Kuweyt-Irak ilişkilerinde 1991 Körfez Savaşı ve buna yol açan sebepler halen sorun olmaya devam etmektedir. Örneğin sınır anlaşmazlıkları ve savaş döneminden kalma milyarlarca dolarlık borç halen tarafların çözmeye çalıştığı sorunlardır. Yıl içerisinde iki ülke arasındaki ilk temas Kuveyt Başbakanı Şeyh Nasır el-Ahmed el-Sabah'ın Ocak ayında Irak'a ziyareti olmuştur. Bu ziyaret, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra ilk kez üst düzey Kuveytli bir heyetin Bağdat'ı ziyareti etmiş olması ve verilen mesajlar yönünden oldukça önemlidir. Irak Başbakanı Nuri el-Maliki'nin "...eski rejim tarafından geride kalan tüm sorunları çözmek istiyoruz, özellikle Kuveyt ile sorunların devamı Irak çıkarına değildir ve bunu bitirmek istiyoruz..." şeklindeki ifadelerine karşılık, Kuveyt Başbakanı el-Nasır'ın, "... Biz iki kardeş ve komşu ülke arasındaki ikili ilişkilerin yeni bir aşamasındayız. Karşılaştığımız zorluklar varsa barışçı yollarla çözmek zorundayız. Ortak komite en kısa sürede uygun çözümleri bulabilir."⁵⁸ yönündeki açıklamaları iki ülkenin bozulan ilişkilerin tamirine uğraştığı şeklinde yorumlanmıştır. Bundan sonra da Irak Başbakanı Nuri el-Maliki, başbakanlığa yeniden seçilmesi sonrasında ilk kez 16 Şubat 2011 tarihinde Kuveyt'e günübirlik resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ise iki ülkenin bozulan ilişkileri onarmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁹ Kuveyt-Irak

ilişkileri konusunda ise Independent'in haberine göre, iki ülke ilişkileri uzun yıllardır olmadığı kadar kötü durumda olup, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e yönelik müdahalesinden 20 yıl sonra Irak petrolünün çalındığı konusundaki aynı meseleler ilişkilerde yeni bir düşüşe yol açmıştır. Irak Kuveyt'in 2011 Mayıs'ında Bubiyan Adası'nda temelini attığı 1.1 milyar dolarlık Mübarek el-Kebir limanı ile kendi su yollarını keseceği, Bağdat'ın planladığı yeni liman projesini başlamadan öldüreceği şikâyetinde bulunmakta ve ayrıca İngilizler tarafından çizilmesinden bu yana, Irak'a sadece 35 mil sahil şeridi bırakması nedeniyle tartışma yaratan deniz sınırları eklenmektedir. 2011 yılı ortalarında ise iki ülke parlamentolarında elçilerin geri çağırılması yönünde talepler olmuş, limandaki inşaat ekibine şiddet tehdidinde bulunulmuş, Temmuz ayında Kuveyt'in Bağdat elçiliğine bir roket saldırısı düzenlenmiş ve Kuveyt'in Irak'ın zaafından yararlanıp petrol sahalarını yağmaladığı suçlamaları ortaya atılmıştır.⁶⁰ 26 Ağustos Cuma günü sabah erken saatlerde 3 Katyüşa roketi Kuveyt-İrak sınırını vurmuş ancak Kuveyt'e ulaşmadan Irak topraklarına düşmüştür. Iraklı yetkililer asıl hedefin Mübarek el-Kebir limanı olduğu iddiasını reddederken, Independent Gazetesi Iraklı Şii grup Kata'ib Hizbullah'ın bu liman projesi üzerinde çalışan Güney Koreli şirkete bunu durdurması yönünde tehditte bulunduğunu da dikkatlere sunmuştur. Saldırının hemen sonrasında Iraklı parlamenter İzzet el-Şehbender'in yaptığı açıklama da iki ülke ilişkilerinin oldukça hassas bir zeminde bulunduğunu bizlere göstermektedir. El-Şehbender açıklamasında "kendilerinin anlaşmazlıkları 'barışçıl' yollarla çözmeye çalıştıklarını ancak Kuveyt eğer kötülük istiyorsa bunun da başına geleceğini" ifade etmiştir.⁶¹ Yine iki ülke ilişkilerini geren bu proje konusunda Irak Başbakan Yardımcısı Salih el-Mutlak'ın basın toplantısında "*Mübarek Limanı'nun inşa edilmesinin Irak için kırmızı çizgi olduğunu ifade ettikten sonra buna sessiz kalamayacaklarını*"⁶² vurgulaması sorunun boyutunu görebilmemiz açısından önemlidir.

Kuveyt dış politikasında önemli bir yer işgal eden ABD ile ilişkilere de özellikle değinmek gerekmektedir. Hem 1991'deki Birinci Körfez Savaşı esnasında ABD'nin koalisyon güçlerine öncülük etmesi, hem de 2003'teki İkinci Körfez Savaşı esnasında Kuveyt'in, ABD'nin Irak işgali için bir sıçrama tahtası olarak hizmet etmesi örneklerinde de görüldüğü üzere, Kuveyt önemli bir ABD müttefikidir.⁶³

2011 yılı başında meydana gelen ve Kuveyt-ABD ilişkilerinde sıklıkla konuşulan mevzu, ABD uyruklu Gulet Muhammed adlı 19 yaşındaki gencin Kuveyt'te tutuklanması olmuştur. Muhammed, Somali'den ABD'ye 3 yaşında gelmiştir. Mart 2009'da Arapça öğrenmek için Yemen'e gitmiş, daha sonra 6 ay Somali'de akrabalarının yanında kalmış, bundan sonra da Kuveyt'e geçmiştir.⁶⁴ Muhammed bir ABD vatandaşı olsa da ABD tarafından uçuşa yasaklı kişiler arasına alınmış, ancak Amerikalı yetkililer neden Muhammed'in ABD'ye girişinin yasaklandığı hususunda açıklama yapmaktan kaçınmışlardır. Fakat FBI yetkilileri Muhammed'e Yemen ve Somali'ye olan yolculuk-

ları ve bu ülkelerde görüştüğü kişilerle ilgili sorgulamalarda bulunmuştur.⁶⁵ Sorgulama sırasında Muhammed'e ABD doğumlu radikal dini lider olan ve aynı zamanda Economist ve New York Times gibi kaynaklara göre el-Kaide ile bağlantılı olduğu öne sürülen Enver el-Evlaki ile görüşüp görüşmediği de sorulmuş, Muhammed ise bu kişiyle görüştüğünü inkâr etmiş ve “*Ben iyi bir Müslümanım, terörizmi lanetliyorum*” diyerek karşılık vermiştir.⁶⁶

Körfez'in küçük ama önemli ülkelerinden birisi olan Kuveyt ABD'nin silah sanayii ve pazarı açısından oldukça önemlidir. Bahreyn'de bulundurduğu 5. Filo ile Basra Körfezi'ni kontrol altında tutan ABD'nin İran'la olan gerginliğini Körfez ülkelerine olan silah satışlarını devam ettirebilmek için sürekli canlı tuttuğu, sürekli kontrollü bir gerginlik politikası izlediği ifade edilmektedir. İran'a karşı güvenlik alanında ABD ile yapılacak bu yönde bir işbirliği Körfez ülkeleri açısından da önem taşımaktadır.⁶⁷

Kuveyt dış politikasındaki önemli gelişmelerden birisi de Kuveyt'in Kosova'nın bağımsızlığını tanınması olmuştur. Sözlü tanıma Kuveyt'e Ekim ayı içerisinde resmi ziyarette bulunan Kosova Dışişleri Bakanı Enver Hoca'ya sunulmuştur. Enver Hoca alınan bu kararın Balkanların barış ve istikrarına katkı sağlayacağını ifade etmiştir.⁶⁸

Aralık ayında Kuveyt, Irak işgali sırasında politik ve askeri açıdan önemli rol oynayan Çek Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı Vaclav Havel'in cenaze törenine Emir'in temsilcisi ile katılım sağlamıştır.⁶⁹

Ocak başında Başbakan el-Nasır ile Moğolistan Başbakanı Sukhbaatar Batbold ile bir araya gelerek kültür, medya, eğitim ve bilim gibi çeşitli alanlarda 2 işbirliği anlaşması imzalamışlardır. Ayrıca Emir el-Sabah ile de görüşme gerçekleştirilmiştir.⁷⁰

Yine Amerikan Yakın Doğu Mülteci Yardım Örgütü (The American Near East Refugee Aid-ANERA) Aralık sonunda Kuveyt hükümetinin Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre 5 yaş altındaki 10 çocuktan 4'ünün anemi ya da kötü beslenme ile karşı karşıya olduğunu, Gazze'deki çocuklara yönelik olarak 1 milyon dolarlık gıda yardımı için kaynak ayırdığını ve bunun da çok güzel bir gelişme olduğunu belirtmiştir. ANERA 40 yıldan fazladır Filistinlilerin ve Orta Doğu'daki yoksul kesimlerin sağlık, eğitim, istihdam gibi alanlarda kalkındırılması için çalışmalar yapmaktadır.⁷¹

Ekonomik Gelişmeler

Kuveyt petrol rezervleri bakımından dünyanın 5., kimi kaynaklara göre de 6. en büyük ülkesi olup, günde yaklaşık 2.6 milyon varil petrol üretmekte ve bu petrolü ağırlıklı olarak Asya'ya ihraç etmektedir. İhracat gelirlerinin yüzde 90'ından fazlası ise petrole dayalıdır.⁷² BP Dünya Enerji İstatistikleri Raporu'na göre Kuveyt, dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin yüzde

7.6'sını bünyesinde barındırmaktadır.⁷³ 2010 yılı kişi başı milli gelir (38.984 ABD Doları) verilerine göre de dünyanın en zengin 14. ülkesi olan Kuveyt, 2035 yılında “Körfez’de mali ve ticari merkez” olma hedefine sahip olup, bu amaç doğrultusunda çalışmalarını sürdürmektedir.⁷⁴

2011 yılına damgasını vuran ve halen genel olarak bu coğrafyada etkilerini sürdürmekte olan “Arap Baharı” sürecinde, Kuveyt’in diğer Arap ülkeleri gibi güce başvurmak yerine kendi istikrar sağlama yöntemini kullanmayı tercih ettiği sıklıkla yapılan yorumlardandır. Bununla kastedilen ise daha ziyade ekonomik anlamda birtakım önlemlerin alınması şeklindedir. Bu çerçevede, 29 Haziran 2011 tarihinde Kuveyt Parlamentosu, üyelerinin “çılğınca” olarak nitelendirdiği 70 milyar dolarlık bütçeyi onaylamıştır, ki bunun yüzde 90’ı yakıt desteği (fuel subsidies) ve öğretmenler ile askeri personeli de içeren kamu çalışanlarının maaş artışları için ayrılmıştır. Bu ise lüks harcamalar yapmalarını sağlayarak herkesi mutlu etme amacını taşıdığı şeklinde yorumlanmıştır. Hatta çoğu kamu personeli hiçbir vergi ödememekte ve birçok hizmetten de bedava faydalanabilmektedir. Kuveyt’in bu politikası büyük komşusu Suudi Arabistan’ın yolundan gitmek olarak ifade edilmektedir. Nitekim Suudi Arabistan da bölgede değişimi öngören geniş çaplı bir ayaklanmadan hazinelerini açarak ve maaşların artırılmasına, barınmaya ve dini kurumlara yönelik 130 milyar dolarlık bir fonu devreye sokarak kurtulabilmiştir.⁷⁵ Kuveyt Parlamentosu 2011-2012 mali yılı için ise 19.4 milyar dinarlık (Dh 261.4 billion) bir bütçeyi onaylamıştır. Bu rakam 2003’ten beri en büyük miktardır ve önceki yıla göre de petrol fiyatlarındaki varil başına 60 dolarlık yükselme sebebiyle yüzde 19 oranında bir artış olmuştur.⁷⁶ Kuveyt’in ekonomik refahı, kamu sektörü harcamaları ve petrol gelirlerine oldukça bağımlı olup, gelirin yüzde 90’ından fazlası petrol gelirlerine dayanmaktadır. KİK ülkeleri içerisinde şüphesiz Kuveyt’in mali yapısı petrol gelirlerine en fazla bağımlı olmandır. Ancak ne yazık ki bunun anlamı, Kuveyt’in ekonomik refahının petrol piyasasındaki gelişmelere bağımlı olduğudur.⁷⁷ Dolayısıyla bu durum da Kuveyt açısından, petrole olan bağımlılık ve ekonomide çeşitliliğin olmaması sebebiyle bir dezavantaj da olabilmektedir. Bu konuda Kuveyt Merkez Bankası yöneticisi Şeyh Salim Abdül Aziz el-Sabah, Temmuz ayı içerisinde ülkenin tek taraflı bu petrol bağımlılığının ve hükümetin tüm sektörler üzerindeki kontrolünün ekonomideki temel dengesizlik sebepleri olduğunu ifade etmiştir. Merkez Bankası yetkilisi Muhammed el-Kadi de petrol fiyatlarındaki bir düşüşten Kuveyt ekonomisinin oldukça fazla etkilendiğini ve KİK ülkeleri arasında en hassas olanın Kuveyt ekonomisi olduğunu ifade etmiştir. Diğer KİK ülkelerinin ise Kuveyt’e nazaran ani krizlerle baş edebildiğini belirtmiştir.⁷⁸ KİK, bölgedeki sosyal karışıklıkların negatif etkisinden, 2010’dakinden yüzde 31 daha fazla olan petrol fiyatlarından ve artan ihracattan faydalanarak büyük oranda korunabilmiştir. Libya ve Katar’ın eksik bıraktığı kısmı desteklemek için Kuveyt, Suudi Arabistan ve BAE petrol üretimini arttırmışlardır.⁷⁹

Kuveyt KİK’de ekonomik rekabet gücü bağlamında Bahreyn’in dışında bütün ülkelerden sonra gelmektedir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan 2010-2011 Küresel Rekabet Gücü Endeksi’ne göre, 35. sırada bulunan Kuveyt, doğrudan dış yatırımları çekmekte zorlanmaktadır. BM Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) tarafından yayınlanan Dünya Yatırım Raporu 2010’a göre, yine de Kuveyt, petrol gelirlerini iyi kullanarak petrol sektörü haricinde ekonomiyi çeşitlendirip rekabeti arttırmak noktasında iyi durumdadır.⁸⁰

Bunların dışında oldukça önemli olarak niteleyebileceğimiz ekonomik gelişmelerden bir diğeri ise, Kuveyt ve Ürdün arasındaki ticari ve teknik heyetlerin iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesinin yollarını tartışmak, mali ve ticari sektörler ile yatırım sektörlerinde karşılıklı işbirliğini arttırmak amacıyla Amman’da biraya gelmesidir. Ürdün’deki yaklaşık 8 milyar dolarlık Kuveyt yatırımlarını dikkate aldığımızda yapılan görüşme de oldukça önemlidir.⁸¹ Diğer yandan, Kuveyt ve Güney Koreli heyetler 19-23 Aralık 2011 tarihlerinde Güney Kore’nin başkenti Seul’de karşılıklı projelerle (inşaat) aralarındaki işbirliğini arttırmak amacıyla görüşmüşlerdir. Kuveyt heyeti, Kuveyt’in bölgede finansal ve ekonomik merkez olmasını sağlayacak bir dizi projeyi incelemiştir. Güney Koreliler de su artırımında Kuveytli uzmanlardan faydalanmayı ummaktadır. Ayrıca Güney Kore’nin 2012 yılı için petrol ve doğalgaz kaynaklarının geliştirilmesi için 11.8 milyar dolarlık yatırım yapacağı, bunun da 7.8 milyar dolarının kamusal, 4 milyar dolarının ise özel sektör girişimleri için ayrılacağı belirtilmiştir. Nitekim Güney Kore dünyanın en büyük beşinci petrol ve en büyük ikinci doğalgaz ithalatçısı durumundadır. Öngörülen bu yatırım ise bu yılki (2011) oranın yüzde 34 daha yüksek olup, enerji projeleri alanında hükümetin en büyük yatırımını oluşturacaktır.⁸²

Kuveyt Petrol Bakanı Muhammed el-Busayri 25 Aralık’ta Kahire’de düzenlenen 30. Petrol İhrac Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı (OAPEC) toplantısında KİK ülkeleri arasındaki düzenli ilişkilerin ve toplantıların önemini vurgulamıştır. Busayri Körfez bölgesinin enerji ve dünya petrol rezervlerinin yüzde 60’ını barındırdığı dikkate alındığında, petrol ve enerji gibi konuların bu bölgede oldukça önemli olduğunu belirtmiştir.⁸³

Türkiye ile İlişkiler

Gerek Kuveyt gerekse Türk dış politikası açısından önemli olan gelişme, 2011 yılı başında Başbakan Erdoğan’ın Kuveyt ziyareti olmuştur. 10-11 Ocak 2011 tarihlerinde Kuveyt’e giden Başbakan Erdoğan’a Devlet Bakanı Zafer Çağlayan, Maliye Bakanı Mehmet Şimşek ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız eşlik etmiştir. Erdoğan ziyaretinin ilk gününde Kuveyt Emiri Şeyh el-Sabah ile görüşmüş ve kendisine Ahmet Fahad Uluslararası Hayır İşleri Vakfı tarafından “Üstün Müslüman Şahsiyet Ödülü” verilmiştir.⁸⁴ Zi-

yaret henüz gerçekleşmeden Şeyh Fahad Başbakan Erdoğan'ın gerçekleştireceği ziyareti oldukça önemli olarak değerlendirmiş ve bunun ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi ve çeşitli alanlarda işbirliklerine yeni ufuklar açmasını sağlayacağını söylemiştir. Ayrıca iki ülke arasında çeşitli alanlarda karşılıklı yatırım alanlarının varlığı ve önemine de vurgu yapmıştır.⁸⁵

Erdoğan konuşmasında Kuveyt'te işgalin sona ermesine Türkiye'nin de en az Kuveyt kadar sevindiğini ifade etmiş, bölgede yaşanan acı olaylar karşısında gösterdiği tepkiler nedeniyle Türkiye'nin eleştirilip, sorgulandığını da vurgulamıştır.⁸⁶ Erdoğan Kuveyt'teki ziyaretinin ikinci gününde Kuveyt Ticaret ve Sanayi Odası'nda iş forumu toplantısına katılmış, Abdullah Gül'ün 11 Ocak 2011 tarihinde ziyaret ettiği Yemen'le vizelerin kalkması kararının ardından⁸⁷ Kuveyt'le de vizelerin kalkması konusunda son aşamaya geldiği mesajını vermiştir. Türk-Arap ilişkileri konferansına da katılan Erdoğan "Dış politikamızı birileri belirlemeyecek, biz belirleyeceğiz... Bizim birliğimiz siyasidir, ekonomiktir, kültürelidir" demiş ve bölge barışı için dayanışma çağrısı yapmıştır.⁸⁸ Erdoğan'ın gezisi esnasında yapılan görüşmede Parlamento Başkanı Casim Muhammed el-Harafi, Orta Doğu'da mevcut zorlukların Türkiye ve Arap ülkeleri arasında işbirliği ve koordinasyonu gerektirdiğini ifade etmiştir.⁸⁹

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de 25-26 Şubat 2011 tarihlerinde Kuveyt Emiri el-Sabah'ın davetlisi olarak, Kuveyt'in bağımsızlığının 50. yılı, Irak işgalinden kurtuluşunun 20. yılı ve Emir Şeyh Sabah'ın göreve başlamasının 5. yıldönümü kutlamalarına katılmak üzere Kuveyt'e gitmiştir. Gül Emir el-Sabah ile olan görüşmesinde "Türkiye'nin tüm ülkelerle ilişkilerini üst düzeyde tutmayı hedeflediğini, ancak Kuveyt ile olan münasebetlerin her zaman öncelik kazandığını" belirtmiştir.⁹⁰

Van'da 24 Ekim 2011 tarihinde meydana gelen 7.2 büyüklüğündeki deprem de iki ülke ilişkilerinde yıl içerisinde etkili olan gelişmelerden biridir. Deprem sonrasında⁹¹ İnsani Yardım Vakfı (İHH) aracılığıyla Van'a gelen Kuveyt merkezli Uluslararası İslami Yardım Organizasyonu (IICO) heyeti Van Valisi Münir Karaoğlu'nu ziyaret ederek, depremde hayatını kaybedenlere taziyelerini bildirmiştir. IICO Genel Müdür Yardımcısı İyad Ahmed el-Şerik şunları söylemiştir:

Onların yaşamış olduklarını hissetmek ve yardımcı olmak için çalışıyoruz. Depremden zarar görenlere en iyi şekilde yardımlarımızı ulaştırmak için İHH ile yardımlaşarak, en uygun nedir, ne yapabiliriz, bunları görmek ve öğrenmek için Van'a geldik. İHH ile birlikte bazı çadır kentlerde yardımlar dağıttık. Zarar görenlere yine İHH ile birlikte konteynerler yapmayı amaçlıyoruz. Bu yapılacak konteyner Kuveyt hükümetinin Türkiye'deki Türk halkına, kardeş Türk halkına hediyesi olacak. Biz bir an önce yaraların sarılması ve insanların bir an önce evlerine dönmeleri için dua ediyoruz.⁹²

Son dönem Türk Dış Politikasındaki açılımlar bağlamında sıklıkla duyduğumuz gelişmelerden olan vizelerin kaldırılması konusundaki bir diğer açılım da, Kuveyt'e yapılan gezi esnasında Kuveyt ile vizelerin kaldırılması noktasında anlaşmaya varılması olmuştur.⁹³ Bu durum, Türkiye'nin son dönemde kendi bölgesinde izlemekte olduğu politikayı görebilmemiz açısından önem arz etmekte, sınırların kaldırdığı yeni bir coğrafya olarak karşımızda durmaktadır.⁹⁴

Türk ve Kuveytli işadamları arasında ikili görüşmelerin ve iş anlaşmalarının yapıldığı toplantıların ardından, Erdoğan'ın katıldığı Türk-Kuveyt İş Forumu düzenlenmiştir. Bölgedeki yeniden yapılandırma ve inşaatçılık faaliyetlerini inceleyen Türk iş sektörü, çok sayıda görüşme yaparak yeni anlaşmalara imza atmıştır. Kuveyt'te 130 milyar dolar olarak tahmin edilen projelere dâhil olmak isteyen işadamları yeni ortaklıklar kurmak ve bu projelerden daha fazla pay alabilmek için çabalamıştır.⁹⁵ Başbakan Erdoğan'ın Kuveyt ve akabinde Katar'a yaptığı gezi ekonomik ilişkiler anlamında oldukça önemli gelişmeler kaydetmiştir. İş adamlarının büyük ilgi gösterdiği bu geziye basında yer alan haberlere göre 413 kişi katılmış, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) Başkanı Mehmet Büyükekşi'nin ifadelerine göre de ilk defa bir iş heyeti gezisine bu kadar rağbet olmuş, Başbakanlık uçağı ile birlikte 3 uçak Kuveyt ve Katar'a gitmiştir.⁹⁶

Yapılan bu gezi ile ilgili olarak Devlet Bakanı Zafer Çağlayan Körfez Bölgesi'nin Türk iş adamları açısından her zaman önemli bir ticari üs olduğunu vurguladıktan sonra jeopolitik önemi, ticaret merkezlerine olan yakınlığı, tarihsel ve ticari mirası ile Kuveyt'in son derece önemli bir ticari merkez olduğunu ifade etmiştir. Bakan Çağlayan, "Kuveyt 2010-2014 Yatırım Planı"nın toplam tutarı 130 milyar dolar olan 1100 adet projeyi kapsadığını ve bu plan dâhilinde de özellikle 77 milyar dolarlık bir meblağa ulaşacak olan ve henüz tasarım aşamasındaki Madina el-Hareer (İpek Şehri) Projesi'nin öne çıktığını ve bu projenin ise Türk teknik müşavirlerine, müteahhitlerine ve inşaat malzemesi ihracatçılarına büyük fırsat sunduğunu belirtmiştir.⁹⁷ Kuveyt'teki önemli diğer yatırım projeleri ise şu şekildedir:

- 2011 yılında ihaleye çıkmış olan 14 milyar dolar değerinde ulusal demiryolu ağı ve metro sistemi,
- 6,3 milyar dolar değerinde 36 bin konutluk Khairan Şehri Projesi,
- 5 milyar dolar değerinde 9.500 konutluk Sabah Al-Ahmad Future City Projesi'nin üstyapı işleri,
- 3 milyar dolar değerinde 18.000 konutluk Mutlaa Projesi,
- 2016 yılının son çeyreğine kadar tamamlanması öngörülen 15 milyar dolar değerinde yeni bir rafineri projesi,
- 4 elektrik üretim tesisi ve ayrıca deniz suyu arıtma tesisi inşasını içe-

ren, 8.4 milyar dolara mal olacak ve 2014'ün son çeyreğinde tamamlanması planlanan Al-Zour Kuzey Enerji Projesi,

- İhale süreci başlamış olan 5,2 milyar dolar değerinde Sabah Al-Salam Üniversite Kampüsü projeleri.⁹⁸

Kuveyt ve Türkiye arasında bu gezi esnasında sanayi alanında işbirliğini geliştirmek amacıyla 10 Ocak 2011 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Kuveyt Devleti Hükümeti Arasında Sanayi İşbirliği Alanında Muta-bakat Zaptı” imzalanmış, 25 Temmuz 2011 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.⁹⁹

Ekonomik açıdan önemli olarak görülebilecek bir başka gelişme, 5-7 Nisan 2011 tarihlerinde Antalya, Isparta ve Burdur’da Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA)’nın ev sahipliğinde yapılan Körfez Ülkeleri Yatırım, İşbirliği Fırsatları ve Eşleştirme Toplantıları’na Kuveyt, Suudi Arabistan, BAE, Katar, Mısır, Ürdün ve Irak’tan 80 kadar işadammının katılmasıdır. 3 gün süren programda paneller, ikili görüşmeler ve bölgenin tanıtımına yönelik geziler yapılmış, karşılıklı iş sözleşmeleri imzalanmıştır.¹⁰⁰ 28 Kasım-1 Aralık 2011 tarihlerinde Kuveyt, Katar ve Bahreyn’den 15 tur operatörü firma yetkilisi Batı Akdeniz’e getirilmiştir. Tur operatörlerinin bölgeye getirilmesindeki amacın ise zengin Arap iş adamlarının Batı Akdeniz’e yatırım yapmasını sağlamak olduğu açıklanmıştır. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA) Isparta Yatırım Destek Ofisi Koordinatörü Ali Galip Bilgili bunu “Turizmi yem olarak kullanacağız. Çantayı alıp tatile gelsin mantığı organize etmiyoruz. Bunun devamında gelen insanların hem ihracat potansiyeli noktasında hem yatırım noktasında bölgemizdeki ekonomiyi, Körfezle ilgili ekonomik ilişkileri geliştirmek istiyoruz” şeklinde ifade etmiştir.¹⁰¹

18-20 Ekim 2011 tarihlerinde Türkiye MENA Vergi Forumu’na ev sahipliği yapmıştır. Aralarında “Arap Baharı”nı yaşayan çeşitli Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin de bulunduğu MENA Vergi Forumu’nun İstanbul’da gerçekleştirilen ikinci toplantısına 18 Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesinden üst düzey yöneticiler, vergi konusunda uzman ve akademisyenler, OECD ve KİK gibi örgütlerin üst düzey temsilcileri ile AB temsilcileri katılmış ve çeşitli bildiriler sunmuşlardır.¹⁰²

Sonuç

Yıl içerisinde Kuzey Afrika, Körfez ve Orta Doğu bölgesinde etkili olan ve daha Suriye’de yaşananlarla birlikte halen devam etmekte olan “Arap Baharı” süreci, şüphesiz ki gerek Kuveyt gerekse bölge gündemini meşgul eden en temel gelişme olmuştur. Nitekim Kuveyt de özellikle iç politikasında 2011 başından sonuna dek yaşadığı istikrarsızlıklar boyutuyla bu süreçten nasibini almış, ancak Kuveyt’te yaşananlar Tunus, Mısır, Yemen, Bahreyn, Suriye, Libya gibi ülkelerle kıyaslandığında neredeyse hiç etki doğurmayan bir düzeyde kalmıştır bile denilebilir. Kuveyt’in bu süreci çok derin hasarlar

almaksızın atlatması noktasında çeşitli yorumlar yapılmakla birlikte, genel eğilim Kuveyt'in bu süreci iyi yönetebilmiş olması yönünde olmuştur. Ancak, bu durum Kuveyt'in iç politikasında özellikle de iç politikada söz sahibi olan dinamik unsurlar bağlamında birtakım reformlara ihtiyacı olmadığı anlamına gelmemekte, mevcut dengeler (Emir-Meclis-Hükümet) noktasında yaşanan kırılmalar ise bunu kanıtlamakta ve belli iyileştirmeler ya da düzenlemeleri gerekli kılmaktadır.

İç politikası bu şekilde iken dış politikada Kuveyt yıl içerisinde özellikle de birtakım uluslararası ya da bölgesel örgütler bazında oldukça verimli bir yıl geçirmiş, kritik olarak niteleyebileceğimiz gelişmelere sahne olmuştur. Dış politik bağlamda asıl öne çıkan bu gelişmeler dışında, yine bölge ve bölge dışı unsurlarla da birtakım ilişkiler olmuş, bu süreçte de özellikle son dönemde adından sıklıkla söz ettiren Suriye üzerinde odaklanılmıştır. Özellikle Kuveyt'in Suriye'ye dönük mesajları Körfez İşbirliği Konseyi mensubiyetliği perspektifinden gerçekleşmiştir.

Ekonomik gelişmeler ise şüphesiz Kuveyt ve Körfez denilince akla ilk gelen hususlardandır. Ekonomik ve ticari ilişkiler ve gelişmeler bölgenin olmazsa olmaz konusu olarak yine ülke dış ilişkilerinde ve iç gelişmelerinde hâkimiyetini göstermiş, çeşitli işbirliklerine yönelik adımlar atılmıştır.

Son olarak üzerinde durduğumuz konu ise Kuveyt-Türkiye ilişkileri olmuş ve önemli ziyaretler ve gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Siyasi anlamda yapılan bu ziyaretler, liderlerin de özellikle vurguladığı üzere ekonomik ve ticari kazanım odaklı olarak gelişmiş, dış politikanın doğası burada da yansımalarını bulmuştur.

Kısaca Kuveyt her bakımdan 2011'in "şanslı" ülkesi nitelemesini hak etmektedir. Hem bölgede yaşanan bu "Arap Baharı" adı altındaki krizler ve istikrarsızlıklar zincirinden -etkisini bir miktar hissetmiş olmakla birlikte- sıyrılabilmiş hem de dış politik ilişkilerine paralel bir şekilde önemli ekonomik kazançlara dönüşebilecek gelişmelere sahne olmaya devam etmiştir.

Kronoloji

- **4 Ocak:** Başbakan el-Nasır ile Moğolistan Başbakanı Sukhbaatar Batbold bir araya gelmiştir. Ayrıca Emir el-Sabah ile de görüşme gerçekleştirilmiştir.
- **5 Ocak:** Kuveyt ve Ürdünlü ticari ve teknik heyetler Amman'da bir araya gelmiştir.
- **10-11 Ocak:** Başbakan Erdoğan Kuveyt'e ziyarette bulunmuştur. Kendisine Devlet Bakanı Zafer Çağlayan, Maliye Bakanı Mehmet Şimşek ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız da eşlik etmiştir.
- **10 Ocak:** Kuveyt ve Türkiye arasında sanayi alanında işbirliğini geliştirmek amacıyla "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Kuveyt Devleti Hükümeti Arasında Sanayi İşbirliği Alanında Mutabakat Zaptı" imzalanmış, 25 Temmuz 2011 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.
- **13 Ocak:** İçeride artan siyasi gerginlik üzerine, Kuveyt İçişleri Bakanı Şeyh Cabir el-Halit el-Sabah istifa etmiştir.
- **13 Ocak:** Kuveyt Başbakanı el-Nasır Irak'a bir ziyaret gerçekleştirmiş, Irak Başbakanı Nuri el-Maliki ile görüşmüştür.
- **6 Şubat:** İstifasını sunan Kuveyt İçişleri Bakanı Şeyh Cabir el-Halit el-Sabah'ın yerine kuzeni Şeyh Ahmet el-Hamud yeni İçişleri Bakanı olarak atanmıştır.
- **16 Şubat:** Irak Başbakanı Nuri el-Maliki başbakanlığa yeniden seçilmesi sonrasında ilk kez Kuveyt'e gününbirlik resmi bir ziyarette bulunmuştur.
- **25-26 Şubat:** Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Kuveyt Emiri el-Sabah'ın davetlisi olarak, Kuveyt'in bağımsızlığının 50. yılı, Irak işgalinden kurtuluşunun 20. yılı ve Emir Şeyh Sabah'ın göreve başlamasının 5. yıldönümü kutlamalarına katılmak üzere Kuveyt'e gitmiştir.
- **26 Şubat:** Başkent Kuveyt'ten 100 km uzakta Subbiye'deki tören alanında bağımsızlığın 50. yılı, Irak işgalinden kurtuluşun 20. yılı ve Emir el-Sabah'ın göreve gelişinin 5. yılı kutlamaları yapılmıştır.
- **11 Mart:** İçeride yaşanan protestolar kapsamında Kuveyt'teki ilk hareket ortaya çıkmış, o gün yaklaşık 200 kişinin katıldığı gösteri polislin göz yaşartıcı bombaları ile dağıtılmıştır.
- **31 Mart:** Mart sonlarında istifa eden kabinenin istifası Emir Şeyh Sabah tarafından kabul edilmiştir.
- **Nisan:** Kuveyt Emiri Şeyh Sabah el-Ahmed el-Sabah, yolsuzluk ve görevi ihmal suçlamalarıyla sorgulanması kararı alınan üç bakana hükümetten el çekirtmiştir. Bunlar; her üçü de Emir'in ailesinden gelen Petrol ve Ta-

nıtım Bakanı Şeyh Ahmed el-Abdullah el-Sabah, Ekonomi-Bayındırlık ve Geliştirme Bakanı Şeyh Ahmed el-Fahd el-Sabah ile Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed el-Sabah'dır.

- **5-7 Nisan:** Antalya, Isparta ve Burdur'da Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA)'nın ev sahipliğinde yapılan Körfez Ülkeleri Yatırım, İşbirliği Fırsatları ve Eşleştirme Toplantıları'na Kuveyt, Suudi Arabistan, BAE, Katar, Mısır, Ürdün ve Irak'tan 80 kadar işadama katılmıştır.
- **20 Mayıs:** Kuveyt, Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Konseyi'ne seçilmiştir.
- **27 Mayıs:** 200 kişilik protestocu grubun sayısının 10 kat daha artmasıyla yaklaşık 2 bin civarındaki gösterici başkent Kuveyt'te, Emir'in yeğenlerinden Başbakan Nasır el-Muhammed el-Ahmed el-Sabah'ın değişmesi için gösteri yapmışlardır.
- **Mayıs:** İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salih Kuveyt'e bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bununla Kuveyt'in İran'la casusluk suçlamaları sonrası yaşadığı diplomatik kriz sona ermiştir.
- **29 Haziran:** Kuveyt Parlamentosu, 70 milyar dolarlık bütçeyi onaylamıştır.
- **8 Ağustos:** Kuveyt Suriye'de mevcut rejimin sürdürdüğü şiddet olaylarını kınayarak, ülkedeki elçisini geri çağırmıştır.
- **26 Ağustos:** 3 Katyüşa roketi Kuveyt-Irak sınırını vurmuş ancak, Kuveyt'e ulaşmadan Irak topraklarına düşmüştür.
- **11 Ekim:** Kuveyt 10. Asya İşbirliği Diyalogu (ACD)'na ev sahipliği yapmıştır.
- **11 Ekim:** 10. Asya İşbirliği Diyalogu'na katılmak için Kuveyt'i ziyaret eden Ali Ekber Salih iki ülke ilişkilerinin geleceğine yönelik iyimserliğinden bahsetmiştir.
- **11 Ekim:** Kuveyt Kosova'nın bağımsızlığını tanımıştır. Sözlü tanıma Kuveyt'e resmi ziyarette bulunan Kosova Dışişleri Bakanı Enver Hoca'ya sunulmuştur.
- **17 Ekim:** 2003'ten beri Kuveyt Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Şeyh Muhammed el-Sabah istifasını sunmuştur.
- **18-20 Ekim:** Türkiye MENA Vergi Forumu'na ev sahipliği yapmış, aralarında "Arap Baharı" yaşayan çeşitli Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin de bulunduğu MENA Vergi Forumu'nun ikincisi İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.
- **21 Kasım:** Başbakan Nasır el-Muhammed'in istifasını isteyen binlerce gösterici akşam saatlerinde parlamento binasını işgal etmiştir.

- **21 Kasım:** Bir sempozyum amacıyla Kuveyt'te bulunan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, Kuveyt Emiri Şeyh Sabah el-Ahmet el-Cabir el-Sabah ile Kuveyt'te bir araya gelmiştir.
- **28 Kasım:** Yolsuzluğa bulaştığı iddia edilen Şeyh Nasır el-Muhammed el-Sabah başkanlığındaki hükümet de protestocular ve muhalefetin parlamentoyu basmasından sonra protestoların daha da büyümesini önlemek amacıyla istifa etmiştir.
- **28 Kasım- 1 Aralık 2011:** Kuveyt, Katar ve Bahreyn'den 15 tur operatörü firma yetkilisi Batı Akdeniz'e gelmiştir.
- **6 Aralık 2011:** Hükümetin istifasının ardından, meclis Emir tarafından feshedilmiştir.
- **14 Aralık:** Bakanlarla birlikte düşen hükümeti yeniden kurma görevi tekrar eski Başbakan Nasır el-Muhammed el-Ahmed el-Sabah'a verilmiş, yeni kabine Kuveyt Emiri Şeyh Sabah el-Ahmed el-Cabir el-Sabah'ın önünde yemin etmiştir.
- **19-20 Aralık:** Kuveyt, KİK'in Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da yapılan 32. Zirvesi'ne katılmıştır.
- **21 Aralık:** Kuveyt'in Addis Ababa'daki Büyükelçisi Raşid el-Hajiri Kuveyt devletinin ilk daimi gözlemcisi olarak güven mektubunu Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Jean Ping'e sunmuş, böylece, Kuveyt Mart 2011'de Birleşik Arap Emirlikleri'nden sonra, bu statünün tanıdığı ikinci Körfez ülkesi ve dördüncü Arap ülkesi sıfatını almıştır.
- **19-23 Aralık:** Kuveyt ve Güney Koreli heyetler Güney Kore'nin başkenti Seul'de karşılıklı projelerle (inşaat) aralarındaki işbirliğini arttırmak amacıyla bir araya gelmişlerdir.
- **25 Aralık:** Kuveyt Emiri'nin temsilcisi Çek Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı Vaclav Havel'in cenaze törenine katılmıştır.
- **25 Aralık:** Kuveyt Petrol Bakanı Muhammed el-Busayri Kahire'de düzenlenen 30. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı (OAPEC) toplantısına katılmıştır.
- **27 Aralık:** Seçim kayıtlarının başladığı 6. günde seçim departmanına 30 kişi kaydolmuş, böylece toplam aday sayısı 13'ü kadın olmak üzere 252'e ulaşmıştır.

Notlar

- 1 Liam Stack, "Seeking to Avoid Uprising, Kuwait Escalates Budget", *The New York Times*, 30.06.2011 ve "Körfez'in İncisi Kuveyt", *Milli Gazete*, 13.06.2011.
- 2 Celalettin Yavuz, "Arap Baharı'nın Kuveyt ve Suudi Arabistan'daki Etkileri", *TÜRKSAM*, 30.05.2011.
- 3 "Kuwait", *The New York Times*, 23.09.2011.
- 4 "Kuveyt'de Neler Oluyor?", *Milat Gazetesi*, 21.11.2011.
- 5 "Kuveyt Seçiminde Zafer Muhaliflerin", *BBC*, 03.02.2012.
- 6 Mohammed Izzularab, "Kuveyt'teki Kriz Nereye Kadar?", *Ortadoğu Analiz*, Mart 2012, Cilt: 4 Sayı:39, ss.89-93.
- 7 Celalettin Yavuz, "Arap Baharı'nın Kuveyt ve Suudi Arabistan'daki Etkileri", *TÜRKSAM*, 30.05.2011.
- 8 "Körfez'in 250 Yıllık Tahtı Sallanıyor", *Timeturk*, 08.03.2011; "Kuveyt'te Muhalifler Gösteri Yaptı", *Timeturk*, 08.03.2011 ve "Kuveytli Öğrenciler İzinsiz Gösteri Hazırlığında", *Hürriyet*, 08.03.2011.
- 9 "Kuveyt'de Neler Oluyor?", *Milat Gazetesi*, 21 Kasım 2011.
- 10 "Kuwait Minister Offers to Quit Over Torture Death", *The Telegraph*, 14.01.2011.
- 11 "Kuwait Amir Appoints New Interior Min.", *KUNA*, 06.02.2011 ve "Kuveyt İçişleri Bakanı Koltuğundan Oldu", *CNN Türk*, 06.02.2011.
- 12 "Kuwait Amir Accepts Gov't Resignation", *KUNA*, 31.03.2011.
- 13 Celalettin Yavuz, "Arap Baharı'nın Kuveyt ve Suudi Arabistan'daki Etkileri", *TÜRKSAM*, 30.05.2011; "Kuveyt'te Kabine İstifasını Sundu", *CNN Türk*, 31.03.2011 ve "Kuveyt'te Kabine İstifa Etti", *Hürriyet*, 31.03.2011.
- 14 Kuveyt Dışişleri Bakanı İstifa Etti, *Timeturk*, 18.09.2011.
- 15 "Kuveyt'de Neler Oluyor?," *Milat Gazetesi*, 21 Kasım 2011.
- 16 "Kuveyt Hükümeti İstifa Etti", *Hürriyet*, 28.11.2011 ve "Kuveyt Parlamentosu Feshedildi", *Timeturk*, 06.12.2011.
- 17 "Kuwait", *The New York Times*, 23.09.2011 ve Liam Stack, "Corruption Inquiry Rocks Kuwait", *The New York Times*, 21.09.2011.
- 18 Mohammed Izzularab, "Kuveyt'teki Kriz Nereye Kadar?", *Ortadoğu Analiz*, Mart 2012, Cilt: 4 Sayı: 39, ss.89-93.
- 19 Liam Stack, "Corruption Inquiry Rocks Kuwait", *The New York Times*, 21.09.2011.
- 20 "Kuwait", *The New York Times*, 23.09.2011.
- 21 Kuveyt Seçiminde Zafer Muhaliflerin, *BBC*, 03.02.2012.
- 22 "Kuveyt'de Neler Oluyor?", *Milat Gazetesi*, 21 Kasım 2011.
- 23 "Kuveyt'te Yeni Başbakan Atandı", *CNN Türk*, 02.12.2011. Şeyh Nasır Şubat 2006'dan beri başbakanıdır. 1963'teki bağımsızlıktan beri Kuveyt'in 22. Hükümetinin başına atanmıştı. 6 kez başbakan olarak atanmıştır (Habib Toumi, "Kuwait Cabinet Quits to Thwart Grilling of PM", *Gulf News*, 29.11.2011).
- 24 "Parliament Dissolution 7th in Kuwait's History", *KUNA*, 06.12.2011.
- 25 David Goodman, "Kuwaiti Leader Dissolves Parliament", *The New York Times*, 06.12.2011.
- 26 Mohammed Izzularab, "Kuveyt'teki Kriz Nereye Kadar?", *Ortadoğu Analiz*, Mart 2012, Cilt: 4 Sayı:39, ss.89-93.
- 27 "Amir Receives New Cabinet for Oath Taking", *KUNA*, 14.12.2011.

- 28 Nawara Fattahova, "Upcoming Parliamentary Polls Will Be 'Different' ", *Kuwait Times*, 21.12.2011.
- 29 "252 Parliament Candidates by Day 6", *Kuwait Times*, 27.12.2011.
- 30 "Working Groups to Combat Vote Buying", *Kuwait Times*, 29.12.2011.
- 31 Habib Toumi, "Foreign Observers to Help Monitor Kuwait Elections", *Gulf News*, 25.12.2011.
- 32 "Kuwaiti Democracy 'Safeguard Against Unrest'", *Kuwait Times*, 22.12.2011.
- 33 Richard Spencer, "Kuwaiti Protesters Storm Parliament", *The Telegraph*, 16.11.2011.
- 34 "Kuveyt'te Hükümet İstifa Etti' İddiası", *BBC*, 28.11.2011).
- 35 "Kuwait Viewed As Syria's Rival For U.N. Council", *The New York Times*, 10.05.2011 ve "Kuveyt BM İnsan Hakları Konseyi'ne Seçildi", *IRNA*, 21.05.2011.
- 36 "Kuveyt BM Konseyi'ne Çekilmesine Tepki", *Timeturk*, 20.05.2011 ve "2011'de Dünya ve Türk Dış Politikası (Mayıs-Haziran)", *Zaman*, 23.12.2011.
- 37 Asya İşbirliği Diyalogu (ACD) Örgütü İran, Tayland, Çin, Endonezya, Malezya, Japonya, Güney Kore, Laos, Myanmar, Vietnam, Filipinler, Singapur, Kamboçya, Brunei, Moğolistan, Butan, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn olmak üzere toplam olarak 31 ülkeden oluşmaktadır. "Asya Ülkeleri Kuveyt'te Toplandı", <http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=39453> (Erişim) , 11.10.2011 (15.04.2012).
- 38 "Asian Ministers Welcome 2012 Asian Summit of Leaders in Kuwait", *KUNA*, 11.10.2011.
- 39 "İhsanoğlu Kuveyt'te", *Timeturk*, 21.11.2011.
- 40 İlk zirve 1977 yılında Mısır'ın başkenti Kahire'de yapılmıştır. İkinci zirve ise bundan tam 33 yıl sonra Ekim 2010'da Libya'nın Sirte şehrinde yapılmıştır. "İkinci Arap-Afrika Zirvesi Libya'nın Sirte Kentinde Çalışmalarına Başladı", *SANA*, 10.10.2010.
- 41 "Second Gulf State Earns AU Observer Status", *Gulf News*, 21.12.2011.
- 42 "Körfez İşbirliği Konseyi Yüksek Kurul Toplantısı Sona Erdi", *Zaman*, 20.12.2011 ve "KİK Zirvesi'nden 'Sıkı Ortaklık' Kararı Çıktı", <http://turkish.cri.cn/781/2011/12/21/1s137325.htm> (Erişim), 21.12.2011 (10.04.2012).
- 43 İsmail Yaşa, "Körfez Birliği Mümkün mü?", *Milat Gazetesi*, 21.12.2011.
- 44 "Körfez İşbirliği Konseyi Yüksek Kurul Toplantısı Sona Erdi", *Zaman*, 20.12.2011
- 45 Jasim Ali, "Major breakthrough at Riyadh summit", *Gulf News*, 25.12.2011.
- 46 "NATO Praises Kuwait's Role in Promoting Peace", *Kuwait Times*, 25.12.2011.
- 47 "Philippines Ambassador Praises Kuwait's Humanitarian Role", *Kuwait Times*, 26.12.2011.
- 48 "Praise for Kuwait's Exceptional International Humanitarian Role", *Kuwait Times*, 27.12.2011.
- 49 Celalettin Yavuz, "Arap Baharı'nın Kuveyt ve Suudi Arabistan'daki Etkileri", *TÜRKSAM*, 30.05.2011.
- 50 Nilgün Cerrahoğlu, "İleri Demokrasilerde 'Seçim Mühendisliği' ", *Cumhuriyet*, 08.03.2012.
- 51 "Iran to Attend Kuwait's National Celebrations", *Gulf News*, 03.02.2011 ve Habib Toumi, "Kuwait's Parliament Endorses \$4 Billion Gift", *Gulf News*, 26.01.2011.
- 52 "El-Esad Arap ve Yabancı Ülke Başkanlarıyla Kuveyt'in Bağımsızlık ve Kurtuluş Bayramı

- Kutlamalarına Katıldı", *SANA*, 27.02.2011.
- 53 "Arap Ülkelerinden Suriye'ye Diplomatik Atak", *NTVMSNBC*, 08.08.2011.
- 54 "GCC Calls on Syria to End Bloodshed", *Gulf News*, 06.08.2011.
- 55 "Kuveyt 3 Kişiyi İdam Ediyor", *Timeturk*, 29.03.2011 ve "İran ve Kuveyt Arasında Diplomatik Kriz", *CNN Türk*, 10.04.2011.
- 56 "İran ile Kuveyt Arasındaki Gerginlik Sona Erdi", *HaberTürk*, 18.05.2011.
- 57 "Iran Optimistic over Future of Relations with Kuwait", *KUNA*, 11.10.2011.
- 58 "Kuveyt'ten Irak'a Tarihi Ziyaret", *Haberler.com*, 13.01.2011.
- 59 "Maliki Departs Kuwait After One-Day Visit", *KUNA*, 16.02.2011 ve "İrak Kuveyt'le İlişkileri Onarmaya Çalışıyor", *Hürriyet*, 6.02.2011.
- 60 "İrak-Kuveyt İlişkilerinde Artan Gerilim", *BBC*, 28.07.2011 ve Loveday Morris, "Rocket Attack on Iraq-Kuwait Border Escalates Tensions", *The Independent*, 29.08.2011.
- 61 Loveday Morris, "Rocket Attack on Iraq-Kuwait Border Escalates Tensions", *The Independent*, 29.08.2011.
- 62 "İrak ve Kuveyt Arasında Yeni Sınır Krizi", *ABNA.IR*, 18.07.2011.
- 63 Rick Gladstone, "Kuwait Tightens Security After Protest in Parliament", *The New York Times*, 18.11.2011.
- 64 Mark Mazzetti, "Teenager Held in Kuwait May Be Able to Return to U.S. Soon, *The New York Times*, 18.01.2011.
- 65 Mark Mazzetti, "Teenager Held in Kuwait May Be Able to Return to U.S. Soon, *The New York Times*, 18.01.2011.
- 66 Mark Mazzetti, "Detained American Says He Was Beaten in Kuwait", *The New York Times*, 05.01.2011 ve "On the No-Fly List, but Flying?", *The Economist*, 15.01.2011.
- 67 "Hürmüz'de Danışıklı Restleşme", *Zaman*, 31.12.2011.
- 68 "Kuwaiti FM Hosts Luncheon for Kosovo's FM", *KUNA*, 11.10.2011; "Kuveyt Kosova'yı Tanıdı", *Hürriyet*, 11.10.2011 ve "Kuveyt Kosova'yı Tanıdı", *Zaman*, 11.10.2011.
- 69 "Amir's Envoy Delivers Condolences Over Havel's Death", *Kuwait Times*, 25.12.2011.
- 70 "HH Premier Meets Mongolian Counterpart", *KUNA*, 04.01.2011 ve "HH Amir Receives Mongolian PM", *KUNA*, 04.01.2011.
- 71 "Kuwait Donates \$1 Million to Support Gaza Children", *KUNA*, 25.12.2011.
- 72 Clifford Krauss, "In Wave of Labor Unrest, Kuwait Customs Strike Halts Oil Shipments", *The New York Times*, 10.10.2011.
- 73 Jasim Ali, "Diversification Essential for Kuwait", *Gulf News*, 08.05.2011.
- 74 "Kuveyt'in Ekonomisi", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/kuveyt-ekonomisi.tr.mfa>(Erişim).
- 75 Liam Stack, "Seeking to Avoid Uprising, Kuwait Escalates Budget", *The New York Times*, 30.06.2011.
- 76 "Oil Dependence Worries Kuwait", *Gulf News*, 15.08.2011.
- 77 Jasim Ali, "Kuwait's Exceptional Budget for 2011-12", *Gulf News*, 30.01.2011.
- 78 "Oil Dependence Worries Kuwait", *Gulf News*, 15.08.2011.
- 79 Babu Das Augustine, "IMF Sees Slower Growth for Gulf Region", *Gulf News*, 27.10.2011.
- 80 Jasim Ali, "Diversification Essential for Kuwait", *Gulf News*, 08.05.2011.
- 81 "Kuwaiti-Jordanian Technical Trade Cmte to Meet Next Wednesday", *KUNA*,

- 02.01.2011 ve Jordan, "Kuwait express keenness on broadening cooperation", *KUNA*, 05.01.2011.
- 82 "Kuwait, South Korea Discuss Cooperation in Construction", *Kuwait Times*, 24.12.2011.
- 83 "Busairi Underlines Importance of Regular GCC Energy Meetings", *KUNA*, 26.12.2011.
- 84 "Erdoğan Müslüman Şahsiyet Ödülünü Alacak", *CNNTürk*, 10.01.2011.
- 85 "Turkish-Kuwaiti Ties Are Deep-Seated With Various Dimensions", *KUNA*, 02.01.2011.
- 86 "Siz de Susun Diyorlar", *Hürriyet*, 11.01.2011.
- 87 "Türkiye-Yemen: Türk Askerinin Fedakârlığı Üzerine Kurulan Sarsılmaz Dostluk", *T.C. Cumhurbaşkanlığı*, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/78625/...> (Erişim), 11.01.2011 (20.04.2012).
- 88 "Erdoğan Kuveyt'in Ardından Katar'a Geçti", *CNNTürk*, 11.01.2011.
- 89 "More Arab-Turkish Cooperation Needed-Al-Kharafi", *KUNA*, 10.01.2011.
- 90 "Cumhurbaşkanı Gül Kuveyt'te", *T.C. Cumhurbaşkanlığı*, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/...>, (Erişim) 25.02.2011 (20.04.2012).
- 91 "Van 7.2'yle Yıkıldı: Ölü Sayısı 300'e Yaklaştı", *NTVMSNBC*, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25291238/> (Erişim), 24.10.2011 (05.04.2012).
- 92 "Uluslararası İslami Yardım Organizasyonu Van'a Konteyner Kent Kuracak", *Timeturk*, 27 Kasım 2011.
- 93 "Kuveyt'le de Vizeler Kalkıyor", *Hürriyet*, 12.01.2011.
- 94 Fahriye Keskin, "Türk Dış Politikası'nda Vize Açılımları ve Libya", *SDE*, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/528/...>, (Erişim), 24.11.2009 (01.05.2012).
- 95 "Körfez'de Büyük Fırsat Var", *Hürriyet*, 13.01.2011.
- 96 "Erdoğan'ın Katar ve Kuveyt Seferine İki Uçak Dolusu İşadamı Gidiyor", *Hürriyet*, 08.01.2011.
- 97 "Çağlayan: Kuveyt ve Katar İle Ticari Açıdan Yeni Bir Dönem Başlıyor", *Zaman*, 10.01.2011.
- 98 "Çağlayan: Kuveyt ve Katar İle Ticari Açıdan Yeni Bir Dönem Başlıyor", *Zaman*, 10.01.2011.
- 99 "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Kuveyt Devleti Hükümeti Arasında Sanayi İşbirliği Alanında Mutabakat Zaptı", *Resmî Gazete*, Karar Sayısı : 2011/2078, 25.08.2011.
- 100 "Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı 2011 Yılı 6 Aylık Ara Faaliyet Raporu", *T.C. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA)*, <http://www.baka.org.tr/uploads/486820116aylikarafaaliyetraporu.pdf>, (Erişim) Ağustos 2011 (01.04.2012).
- 101 "Suudi Tur Operatörleri Batı Akdeniz Turizm Potansiyelini Araştırıyor", *Timeturk*, 28.11.2011 ve "Körfezli Tur Operatörleri Batı Akdeniz'i Gezdi", *Burdur Gazetesi*, 02.04.2012.
- 102 "Türkiye'den Arap Baharı Ülkelerine Vergi Açılımı", *Zaman*, 14.10.2011.